

بررسی فقهی مالکیت

مناجع هیدروکربنی و معادن در فقه امامیه

www.ketab.ir

محمد باقر رنجبری

سرشناسه : رنجبری، محمدباقر، ۱۳۵۰-

عنوان و نام پدیدآور : بررسی فقهی مالکیت منابع هیدروکربنی و معادن در فقه امامیه / محمدباقر رنجبری.

مشخصات نشر : قم: انتشارات خویی، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری : ۲۸۴ ص.: مصور (بخشی رنگی)، جدول.

شابک : ۹۷۸-۶۳۲-۵۶۰۸-۵۶-۶

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۷۷-۲۸۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.

یادداشت : کتاب حاضر برگرفته از پایان نامه نویسنده است.

موضوع : معدن و ذخایر معدنی (فقه)

(law Islamic law Mining

مالکیت (فقه)

(Property Islamic law

انفال

Anfal*

فقه -- قواعد

Islamic law -- *Formulae

رده بندی کنگره : BP۱۹۸/۶

رده بندی دیویی : ۳۹۷/۳۰۱

شماره کتابشناسی ملی : ۹۵۱۷۶۱۳

اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

عنوان:

بررسی فقهی مالکیت

منابع هیدروکربنی و معادن در فقه امامیه

نویسنده: محمد باقر رنجبری

ناشر: انتشارات خویی

صفحه آرای: حسن صدرايي نيا

قطعی: وزیری، تعداد صفحات: ۲۸۴

نوبت چاپ: اول - شمارگان: ۱۰۰

تاریخ انتشار: زمستان ۱۴۰۲

شابک: ۹۷۸-۶۳۲-۵۶۰۸-۵۶-۶

قیمت: ۱۷۰۰۰۰ تومان

تکثیر این کتاب: چاپ دیجیتال یا نشر الکترونیکی بدون اجازه ناشر، پیگرد قانونی دارد.

درآمد

مالکیت معادن از جمله مباحث مهم فقهیه است که به صورت غالبی به مناسبت در مباحث «خمس» طرح و بحث می‌شود. این پژوهش، پیش از پرداختن به اصل مالکیت معادن و هیدروکربن، به موضوع شناسی و تفاوت گذاری میان دو محور بحث (معادن و هیدروکربن) پرداخته است؛ از آن جا که هیدروکربن ها به صورت گاز یا مایع اند و از جنس زمین نیستند هم چنین با توجه به این که از کانی ها تشکیل نشده و از آغاز خلقت با زمین همراه نبوده اند، تفاوت ماهوی با معادن دارند و باید آن ها را در زمره ی منابع به شمار آورد که برخلاف معدن، امکان تولید آن در قاعده آمویش گاهی نیز وجود دارد؛ بنابراین اطلاق معدن بر آن ها، مجازی است. با این تفاوت می توان گفت که ادله ی مالکیت معادن شامل آن نمی شود. هر چند در معادن مبنای بر انفعال بودن آن است اما در این رساله اثبات شد که می توان فرض مالکیت خصوصی معادن را نیز مطرح کرد و چنان چه با تسامح، هیدروکربن ها از معادن نیز به حساب آیند، نظر به امکان مالکیت خصوصی آن، غیر صائب نباشد. افزون بر این، آن چنان که در روند این کوشش، ثابت شده است، مالکیت هیدروکربن ها در فضایی جداگانه از معادن قابل بحث است و می توان از طریق قواعد فقهیه ی حاکم بر بحث از جمله حیات، هم چنین تراکم ادله ی ظنی دیگر، مالکیت خصوصی را برای آن ممکن و اثبات کرد. این رساله از روش توصیفی تحلیلی بهره می برد و از نوع بنیادی است که آثار کاربردی فراوان دارد.

فهرست مطالب

۲۱.....	مقدمه
۲۴.....	۱. تبیین مسئله
۲۸.....	۲. سؤال‌های تحقیق
۲۸.....	سؤال اصلی
۲۸.....	سؤالات فرعی
۲۸.....	۳. فرضیه تحقیق
۲۹.....	۴. پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش
۳۲.....	۵. کاربرد نتایج تحقیق
۳۲.....	۶. ضرورت این انتخاب و انجام تحقیق
۳۲.....	۷. روش پژوهش
۳۳.....	فصل اول: مفاهیم و کلیات
۳۵.....	مبحث اول: مفاهیم
۳۵.....	گفتار معدن
۳۵.....	۱. معنای لغوی معدن
۳۶.....	۲. معنای اصطلاحی معدن

- الف) مذهب فقهی امامیه ۳۶
- ب) مذهب حنفیه ۳۹
- ج) مذهب مالکیه ۳۹
- د) مذاهب شافعیه و حنبلیه ۴۰
- گفتار دوم: منبع ۴۴
۱. معنای لغوی منبع ۴۴
۲. معنای اصطلاحی منبع ۴۶
- گفتار سوم: انفال ۴۶
۱. معنای لغوی انفال ۴۶
۲. معنای اصطلاحی انفال ۴۸
- گفتار چهارم: فسیل (FOSSIL) ۴۸
۱. معنای لغوی فسیل ۴۸
۲. معنای اصطلاحی فسیل ۴۹
- گفتار پنجم: مالکیت ۴۹
۱. معنای لغوی ۴۹
۲. معنای اصطلاحی ۴۹
۳. مقایسه مالکیت با مفاهیم مشابه ۵۰
- الف) مقایسه با حق انتفاع ۵۰
- ب) مقایسه با حق ارتفاق ۵۱
- گفتار پنجم: هیدروکربن ها ۵۲
۱. نفت و گاز ۵۲

۴. مخازن هیدروکربن (نفت، گاز) ۵۵

۵. اقسام معادن ۵۹

مبحث دوم: کلیات ۶۱

گفتار اول: اقسام مالکیت ۶۱

۱. انواع مالکیت به اعتبار مالک ۶۱

۱. مالکیت خصوصی ۶۲

۲. مالکیت عمومی ۶۳

۳. مالکیت تلفیقی ۷۲

۴. انواع مالکیت به اعتبار اصالت و تبعیت ۷۲

گفتار دوم: اقسام معادن ۷۳

گفتار سوم: مصادیق انفال ۷۴

۱. فیء ۷۴

۲. زمین موات ۷۵

۳. زمین های بی مالک ۷۵

۴. اموال پادشاهان کافر ۷۶

۵. غنائم برگزیده ۷۶

۶. ارث بدون وارث ۷۶

۷. معادن ۷۷

فصل دوم: ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق ۷۹

مبحث اول: ادبیات موضوع ۸۱

گفتار اول: اقوال فقهاء در باب هیدروکربن ۸۱

۱. مالکیت دولتی ۸۱

نظر مختار ۸۲

۲. مالکیت امت ۸۲

نظر مختار ۸۲

۳. مالکیت‌های تلفیقی ۸۳

نظر مختار ۸۳

مبحث دوم: تاریخچه مالکیت منابع ۸۵

گفتار اول: فضای داخلی ۸۵

گفتار دوم: فضای خارجی ۸۷

مبحث سوم: تفاوت منبع و معدن ۸۹

گفتار اول: مخازن یا معادن نفتی ۸۹

گفتار دوم: معدن و مواد معدنی ۹۰

گفتار سوم: مخزن و مخازن هیدروکربنی ۹۱

گفتار چهارم: سازوکار تشکیل نفت در سنگ منشأ ۹۳

مبحث چهارم: انفال بودن موارد معدن و منبع ۹۷

نظر مختار ۹۷

فصل سوم: مبانی نظری تحقیق ۱۰۱

مبحث اول: مبانی عقلی اصل مالکیت ۱۰۳

گفتار اول: تبیین مالکیت معدن	۱۰۳
گفتار دوم: مبانی مالکیت از حیث فقهی	۱۰۴
گفتار سوم: مالکیت حقیقی و اعتباری	۱۰۴
۱. مالکیت حقیقی	۱۰۴
الف: مالکیت حقیقی خداوند	۱۰۵
ب: مالکیت غیر خدای متعال	۱۰۶
ج: جایگاه توحید در مالکیت	۱۰۶
د: جایگاه عقلی مالکیت اعتباری	۱۱۰
ه: نظر مختار	۱۱۲
۲. مالکیت اعتباری	۱۱۲
الف: مالکیت اعتباری خداوند	۱۱۳
۳. تفاوت مالکیت‌ها در اسلام	۱۱۴
مبحث دوم: نظریات مالکیت	۱۲۱
گفتار اول: نظریه مالکیت دولتی (اقوال و ادله)	۱۲۱
نظر مختار	۱۲۴
گفتار دوم: نظریه مالکیت عمومی (اقوال و ادله)	۱۳۲
گفتار سوم: نظریه مالکیت خصوصی (اقوال و ادله)	۱۳۴
گفتار چهارم: نظریه مالکیت‌های اشتراکی معادن و مستندات آن	۱۳۸
ادله قائلین به مشترکات معادن	۱۳۸
۱. شهرت منقول و محصل	۱۳۸
۲. سیره مستمره	۱۳۹

۳. وجوب تخمیس معادن: ۱۳۹
۴. شدت احتیاج مردم به معادن: ۱۴۰
۵. عمومات حلیت اشیا ۱۴۰
۶. اصل عملی حلیت: ۱۴۰
- گفتار پنجم: نظریه مباحات ۱۴۱
- نظر مختار ۱۴۱
۱. ادله نظریه ۱۴۲
- الف: اصل عدم اختصاص ۱۴۲
- ب: اصل تبعیت از زمین (بررسی نظر امام خمینی) ۱۴۳
- نظر مختار ۱۴۴
- ج: اجماع ۱۴۵
- نظر مختار ۱۴۶
- د: مدلول التزامی روایات هفت گانه وسائل الشریع باب خمس ۱۴۷
- گفتار ششم: نظریه انفال بودن منابع طبیعی (اقوال و ادله) ۱۴۸
- نظر مختار ۱۵۲
۱. ادله طرفداران مالکیت مطلق امام بر معادن ۱۶۲
- الف: دلیل عقلی ۱۶۲
- نظر مختار ۱۶۲
- ب: دلیل بنای عقلا ۱۶۹
- نظر مختار ۱۶۹
- ج: کتاب ۱۷۲

۱۷۲.....	نظر مختار
۱۷۴.....	د: سنت
۱۷۵.....	بخش اول: ادله روایی
۱۷۶.....	بخش دوم: بحث رجالی
۱۸۷.....	۶- بخش خصوصی، بخش عمومی، بخش دولتی
۱۸۹.....	گفتار هفتم: دیدگاه تفصیلی
۱۸۹.....	بخش اول: مالکیت عموم بر معادن سطحی و مالکیت امام بر معادن درونی
۱۹۱.....	نظر مختار
۱۹۲.....	بخش دوم: تابعیت مالکیت املاک خصوصی از زمین و مالکیت عموم بر سایر معادن
۱۹۳.....	نظر مختار
۱۹۴.....	گفتار هشتم: نظریه تبعیت مالکیت معادن از مالکیت باطنی
۱۹۵.....	۱. دلیل طرفداران نظریه تبعیت
۱۹۵.....	۲. سیره عقلا
۲۰۰.....	نظر مختار
۲۰۰.....	۳. مالکیت مواد در زمین تابع مالکیت زمین اند.
۲۰۰.....	نظر مختار
۲۰۱.....	گفتار نهم: مباحات عامه
۲۰۱.....	نظر مختار
۲۰۳.....	مبحث سوم: قواعد فقهی در مواجهه با ادله معادن
۲۰۳.....	۱. قاعده احیای موات

۲۰۴.....	نظر مختار.....
۲۱۷.....	۲. قاعده حیازت.....
۲۱۹.....	نظر مختار.....
۲۲۰.....	۳. قاعده التحجیر.....
۲۲۱.....	نظر مختار.....
۲۲۲.....	۱. قاعده سبق.....
۲۲۳.....	نظر مختار.....
۲۲۵.....	۲. قاعده احترام مالکیت.....
۲۲۷.....	نظر مختار.....
۲۲۸.....	۳. قاعده لاضرر.....
۲۲۸.....	۱- آیات.....
۲۲۹.....	۲. روایات:.....
۲۳۰.....	نظر مختار.....
۲۳۲.....	۳. قاعده ید.....
۲۳۴.....	۴. قاعده اتلاف.....
۲۳۴.....	نظر مختار.....
۲۳۵.....	۵. قاعده تسبیب.....
۲۳۶.....	نظر مختار.....
۲۳۷.....	۶. قاعده غرور.....
۲۳۷.....	نظر مختار.....
۲۳۸.....	۷. قاعده سلطنت.....

۲۳۸.....	نظر مختار.....
۲۴۱.....	فصل چهارم: بررسی فقهی مالکیت هیدروکربن.....
۲۴۳.....	مبحث اول: نظریه مالکیت خصوصی هیدروکربن.....
۲۴۳.....	۱. نظریات فقهی در مورد مالکیت مخازن نفت و گاز.....
۲۴۳.....	۲. کتاب.....
۲۴۹.....	۳. سنت.....
۲۵۴.....	۴. عقل.....
۲۵۹.....	۵. نظر مختار.....
۲۶۳.....	مبحث دوم: در باب مالکیت منابع نفت و گاز.....
۲۶۳.....	۱. مستندات دیدگاه مختار.....
۲۶۹.....	۲. نظریه مالکیت عمومی هیدروکربن.....
۲۶۹.....	۳. نظریه مالکیت دولتی هیدروکربن.....
۲۷۳.....	۴. نتیجه؛ مطالعه فقه امامیه در مالکیت خصوصی هیدروکربن ها.....
۲۷۷.....	منابع.....

مقدمه

مالکیت نفت و گاز سبنا بر قول مشهور در فقه اسلام تحت عنوان فقه معادن قرار می‌گیرد و حاکمیت معادن چه ظاهری چه باطنی از دیدگاه بعضی از فقها تحت نظام فقهی انفال و مشترکات قرار گرفته است. اما به دلیل تغییر ماهیت و کاربرد موضوع و تنوع رویایی این صنعت و جذب سرمایه‌گذار خارجی و داخلی و همچنین رویکرد ساختاری از موانع همکاری‌های ادله، دریافت دیگری نیز می‌تواند ظهور پیدا نماید که این جریان سنگین اقتصادی را نظام مند می‌کند. به تعبیر دیگر در کنار نظام فقهی انفال و نظام فقهی مشترکات، نظام دیگری به نظام فقهی بخش خصوصی می‌تواند از ادله و نصوص فقهی اقتباس شود و این رساله به دنبال این نکته است که پس از باز کردن کلیات از مجرای ادله قواعد فقهی و نظرات فقها به این نکته برسد که در فقه، بستر و نظامی دیگر نیز وجود دارد که می‌تواند در این شرایط که اسناد بالادستی نظام مقدس جمهوری اسلامی، مثل سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی نظام و تفسیر اصل ۴۴ قانون اساسی، به دنبال تشویق بخش خصوصی است؛ تا یک مسیر مطمئن‌تر برای امنیت مالی و روانی سرمایه‌گذار و اعتماد او بر این کار ارائه دهد. اگر چه قرائت مختلف وجود دارد، ولی با آوردن نظرات فقها و متخصصین امر، این مطلب هم به یک رویکرد تبدیل شود. تا برای هر زمان و شرایطی حاکم اسلامی بر اساس متغیرهای مختلف هر

نظام فقهی را که می‌تواند کارایی داشته باشد و جواب‌گوی این حجم عظیم سرمایه‌های نجومی، اشتغال‌زایی فوق‌العاده و... قرار گیرد. حاکمیت بایستی با اجرایی کردن آن امنیت اقتصادی به دنبال آن اقتدار اقتصادی تضمین شده باشد. البته این نوشتار یک دگراندیشی و توجه بیشتر به نظرات سایر فقها است که بدانیم بزرگانی سمت‌وسوی نگاهشان مالکیت خصوصی نفت و گاز است و این ساختار فقهی را پذیرفته‌اند؛ لذا در مقام تبیین نظام فقهی انفال، نظام فقهی مشترکات عامه، نظام فقهی بخش خصوصی هستیم. البته همه این موارد همراه با نظام ولایی است؛ یعنی حاکم اسلامی در هر نظامی جایگاه تعریف شده خود را دارد. از دیرباز عقلا بر اساس براهین عقلی یا آسمانی یا تجربی و... توانسته‌اند برای تولید ثروت و امنیت ثروت و جریان‌سازی علمی ساختارهای مختلفی با چینش خاصی داشته باشند؛ لذا مالکیت مختلف اقتصادی به اشکال مختلف، موضوع مالکیت سوخت‌های فسیلی را به نظرات مختلف کشانده‌اند که کشورهای مطرح و مؤثر در تصمیم‌های جهان، اشکال مذکور را نسبت به مهندسی اقتصادی خود تعریف نموده‌اند. یکی از روش‌های مرسوم در قرن قبل سیستم اقتصادی دولتی بوده که به صورت فاجعه باری موجب اضمحلال یکی از قدرت‌های بزرگ جهانی شد و به عنوان یک عامل مهم تمامی هژمونی آن قدرت را عملاً شکست و باعث فروپاشی جغرافیایی بزرگ‌ترین کشور دنیا شد و به قول علما (ادل دلیل علی وجوده وقوعه). وقتی چنین اضمحلالی واقع شده، نیازی به ارائه دلیل برای منسوخ بودن این روش نیست. از طرفی هم لیبرالیسم اقتصادی و نگاه اومانستی غربی نیز در عمل، توفیقات منحصر به فردی در زمینه رشد و تعالی (معنوی) فرد و جامعه نداشته است و برای اینکه جامعه به سمت ساختار هرج و مرج اقتصادی برده نشود

بایستی فرایند فکری دیگری را مطرح شود که هم از محسنات روش های قبلی، در صورت وجود، بهره برده شود و هم از نرم افزار فقهی، ساختارهای عقلی - شرعی را مهندسی شود تا جامعه از این شکست های مفتضحانه حفظ شود و از سیستم های قبلی دور گردد و هم به سمتی برود که در یک ساختار آسمانی، نتیجه ای گرفته شود که تولید ثروت در سایه امنیت ثروت انجام شود و هم در توزیع ثروت، روش عادلانه، حاکم گردد تا هر کسی بتواند بر اساس شایسته سالاری از منابع خدادادی بهره برده و او مسئول گردد به اقشار ضعیف جامعه نیز به عدالت رفتار نماید. در یک کلام بخش خصوصی همراه با نظارت حاکم اسلامی آن وعده انبیا یعنی سعادت دنیا و آخرت بشر را تا حدی که امکان دارد اجرایی نماید و از طرفی با این حجم از دانش محوریت اقتصاد مقاومتی را که تولید درون و تجارت به بیرون است را، به عنوان یکی از ستون های ساختار اقتصادی تبیین گردد؛ چراکه اقتصاد مقاومتی با سیستم صرف دولتی و صرف سیستم اقتصاد لیبرالیستی، بی چالش نیست. در این اقتصاد مقاومتی با احترام به اصل مالکیت و احترام به آن و نظارت حاکم اسلامی به دنبال قوی کردن آحاد جامعه اسلامی است و این میسر نمی شود مگر به تولید در درون و تجارت جهانی. بهترین روش برای عملیاتی کردن آن این است که بپذیریم بخش خصوصی در صنایع بالادستی و پایین دستی، حق مالکیت دارد و با نظارت عاقلانه و عالمانه حاکم اسلامی بهتر می تواند در تجارت جهانی ورود نماید. قهراً در دهه های آینده تجارت آزاد رسم دنیای اقتصاد خواهد شد و از این گردونه عقب افتادن موجبات تقبیح عقلا خواهد شد و به تعبیری خود حذفی از این گردونه جهانی صورت می گیرد.

بنابراین از این زاویه تلاش شده است که اگر شخصی در ملک خود یا در زمین

موات، منابع سوخت فسیلی را اکتشاف کرد، آیا از منظر دین و شریعت مجوز مالکیت و احترام به مالکیت او صادر شده است یا خیر؟ تا از این نتیجه جامعه بتواند از منابع موجود، موجبات شکوفایی و تنومند شدن درخت اقتصاد، و اقتدار اقتصادی در جهان را ایجاد کنند؛ لذا در این نوشتار نظرات فقها در قواعد فقهی و فقه و مبانی حقوق اسلامی، و وحدت رویه آن‌ها مطرح می‌شود.

۱. تبیین مسئله

هر چند به صورت کلی تشخیص موضوع با مکلف است، اما تشخیص برخی از موضوعات، استنباطی بوده و کار مجتهد است. همچنین در مواردی که مجتهد در تشخیص موضوع، مبانی خاصی دارد، مقلد نمی‌تواند به رأی خویش عمل کند؛ مثلاً اگر مجتهدی در مسئله رؤیت هلال (که تقلیدی نیست)، رؤیت با چشم مسلح را کافی ندانست، مکلف نمی‌تواند رؤیت با دستگاه و تجهیزات را معیار در ثبوت هلال بداند و همچنین موضوع این پایان‌نامه نیز به دلیل تلفیقی بودن لازم است از حیث علوم مربوطه چستی‌اش بررسی گردد. آن‌ها می‌تواند بر شناخت این موضوع و به حکم عقل بایستی در آن ورود نمود تا موضوع منقح شود یعنی نفت و مخازن آن چه ماهیتی دارند و مناط تشخیص در معدن بودن آن چه می‌تواند باشد.

در علم شیمی معدنی بر روی مطالعه ترکیبات غیرآلی که شامل همه ترکیبات فلزی و غیرفلزی سنتز شده مصنوعی و به طور طبیعی رخ داده است، تمرکز دارد. این بخش از شیمی شامل مطالعه ساختار، خواص و سنتز این ترکیبات است و در مورد عناصر معدنی و طبیعی که به صورت عنصری یا به صورت ترکیبی در جهان شکل گرفته بحث می‌کند و اما شیمی آلی به طور وسیعی برای همه ترکیبات

کربنی و هیدروکربن ها (ترکیبات H-C) به کار برده می شود. این مواد شامل آلکان ها، آلکن ها، آلکین ها، ترکیبات آروماتیک، ترکیبات آلیفاتیک، پلیمرها و مولکول های زیستی است و به صورت یک سلسله زنجیره های مولکولی عنصر کربن با عنصر هیدروژن شکل گرفته است. هیدروکربن ها که نفت از این دسته محسوب می شود مشمول بحث های شیمی مواد آلی هستند؛ لذا به این سری منابع مواد آلی گفته می شود و ساختار نفت خام به عنوان یک ماده آلی از نظر وزنی حاوی حدود ۸۵٪ کربن است و باقی آن بیشتر از هیدروژن تشکیل شده است. در داخل نفت خام مقادیر قابل توجهی گوگرد، اکسیژن و ازت نیز وجود دارد. مخزن نفتی به انگلیسی (Petrolium reservoir) مخزن نفت و گاز، یک استخر زیرسطحی از هیدروکربن های موجود در سازنده ای متخلخل یا شکسته است. هیدروکربن ها، نیز همانند نفت خام یا گاز طبیعی، به طور طبیعی به وجود می آیند و به وسیله پوششی از صخره های نفوذناپذیر احاطه می شوند. مخازن با استفاده از روش اکتشاف نفت و هیدروکربن یافت می شوند. خصوصیت نفت: مایع غلیظ و مشتعل است که دارای رنگ قهوه، آبی، زرد و یا مایع مشکی است. این ماده از عناصر آلی هیدروژن و کربن ساخته شده است و به دو دسته نفت سبک با چگالی و گرانش پائین و یا نفت سنگین با گرانش و چگالی بالاتر تقسیم بندی می شود. انواع آن عبارت اند از: نفت خام برنت، نفت خام اپک و ...

«نفت» شیء ناشناخته ای در برخی از مناطق قدیمی دنیا نبوده و به شکل هایی در حد توان مورد بهره برداری قرار گرفته است؛ به عنوان مثال در تاریخ نقل است که فرمانده سپاه شام برای سرکوب زبیریان به مکه حمله نمود و بیت الله الحرام را با نفت به آتش کشید. به مرور روش های مدرن استحصال نفت در قرن

نوزدهم و بیستم در زمره مولفه های مهم اقتصاد قرار گرفت. به طوری که هر قدرتی که منابع انرژی نفتی را در دست داشت دارای امنیت اقتصادی پایدار بود و تکانه های اقتصادی آن را به چالش نمی کشید.

لذا نفت که از منابع طبیعی هیدروکربنی است از مسائلی است که در کلام بعضی اکابر همچون کلینی، شیخ مفید و شیخ طوسی و این ادريس و علامه و تابعین آنان نفت از معادن و از انفال محسوب می شود. ولی بزرگانی دیگر همچون محقق در شرایع این نظر را ندارند؛ لذا این بحث بحثی چالشی است و می طلبد بررسی نمود که هیدروکربن ها مشمول ادله معادن می شود و یا مفاد ادله معدن به دلیل مستندات فقهی دیگر از قبیل ادله اربعه و قواعد فقهیه و عرف و بنای عقلا شامل منابع هیدروکربنی نمی شود و به همین دلیل بایسته و شایسته است که بررسی شود منابع هیدروکربنی از کجای منبع هستند و به دلایل قوی مشمول ادله معادن نمی شود یا از جمله معادن اند و آیا فقهی آن یا مالکیت خصوصی است فی الجمله یا بالجمله و یا مالکیت عمومی است و آیا مقام امامت است. و آیا بهره برداری از مخازن نفتی موجب مالکیت بران مخازن یا بر چاه آن یا هر دو می شود؟

آیا نفت از ثروت های همه مسلمین است؛ لذا شخص نمی تواند مالک آن شود و از آن معصوم است؟

آیا در آن مواردی که با احیا مالکیت اثبات می شود به اذن امام نیاز می باشد؟

آیا می توان گفت معادن بالجمله از انفال اند یا از مباحات است؟

اگر از انفال هستند آیا از طرف معصوم اذن عام داریم یا نیاز به اذن خاص

است؟

با استحصال فقط مالکیت مخازن نفت حاصل می‌شود یا چاه و زمین را هم مالکیت خصوصی ایجاد می‌گردد؟

این مجموعه سخنان فقهی، آرای است که نفت را «معدن» به شمار آورده و یا آن را «منبع» محسوب می‌نماید؛ مانند آب‌های سطحی و زیرزمینی که قائلی تحت عنوان «معدن» نداشته و بنا بر نظر اتفاقی فقه امامیه هر شخصی امکان بهره‌برداری از این منابع را در زمین خود به هر مقدار می‌تواند دارا شود؛ مگر آن‌که بر طبق فقه امامیه در تزامن با مورد اهم ذیل اعمال ولایت امام قرار گیرد و در زمان غیبت معصوم تحت اعمال ولایت فقیه قرار می‌گیرد.

به نظر می‌رسد، اختلاف در دو عنوان «منبع» و «معدن» معلول استظهارات عرفی، لغوی و اصطلاحی است که به کارگیری آن دو را بر مایعات و گازها در نظر اکابر دچار چالش نموده است.

هر چند به صورت کلی تشخیص موضوع با مشکل است، ولی تشخیص برخی از موضوعات، استنباطی بوده و کار مجتهد است. همچنین در مواردی که مجتهد در تشخیص موضوع، مبانی خاصی دارد، تقلد نمی‌تواند به رأی خویش عمل کند؛ مثل مسئله رویت هلال؛ لذا موضوع این پروپوزال نیز به دلیل تلفیقی بودن لازم است از حیث زمین‌شناسی و شیمی و مهندسی نفت چستی‌اش بررسی گردد. چون آثار فقهی مترتب بر شناخت این موضوع است و موضوع از تمامی دلایل و قرائن صارفه شناخته می‌شود.

در حال حاضر دولت‌ها هم مالکیت خصوصی را پذیرفته‌اند و هم مالکیت دولتی را البته با شرایطی که توسعه و عدالت باهم پیشرفت نمایند.

۲. سؤال‌های تحقیق

سؤال اصلی

مالکیت منابع هیدروکربنی از منظر فقه امامیه چگونه است؟

سؤالات فرعی

آثار فقهی در پذیرش منبع بودن هیدروکربن‌ها چیست؟

آثار فقهی در پذیرش معدن بودن هیدروکربن‌ها چیست؟

آثار اقتصادی مالکیت خصوصی منابع هیدروکربنی یا معادن

هیدروکربنی چیست؟

آثار اقتصادی مالکیت دولتی منابع هیدروکربنی یا معادن هیدروکربنی

چیست؟

۳. فرضیه تحقیق

مالکیت خصوصی هیدروکربن‌ها و استحصال آنها بر اساس فقه امامیه قابل

اثبات است.

اهداف و فواید تحقیق: (شامل اهداف علمی و نظریه‌پردازی‌های کاربردی و

اجرایی)

هدف نگارش این است که مالکیت خصوصی هیدروکربن‌ها چه آن‌ها را منبع

دانسته چه معدن، به شکلی علمی بررسی گردد تا معلوم شود چه آثار فقهی از

حیث احکام دارد البته در نظام ولایت مطلقه فقیه همه مشمول اعمال ولایت

می‌باشد، و خمس آن را به مقام ولایت پرداخت می‌نماید نه از باب معادن بلکه به

دلیل موارد وجوب زکات به معنای اعم

البته این بحث فقط ثمره علمی ندارد بلکه می‌تواند بر اساس گام دوم انقلاب رویکردی مناسب ایجاد کند.

۴. پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش

در موسوعات فقهی و کتب معتبری همچون شرایع و جواهر و ریاض المسائل و امثال ذلک بحث‌های مفصلی وجود دارد. به تعبیر دیگر از زمان شیخ مفید تاکنون هر فقهی مسئله هیدروکربن‌ها را تحت عنوان نفت بحث نموده و هر فقهی مبنایی برای خود اتخاذ نموده است اما در زمان معاصر نیز این مسئله مغفول واقع نشده است؛ لذا به عنوان نمونه مواردی در ذیل آورده ایم.

۱. مالکیت منابع نفت در فقه اسلام - نویسندگان: عبدالرحیم مرادی - مسعود رضا رنجبر.

در این پژوهش مالکیت نفت تحت معادن بحث شده و به حسب اقسام معادن مالکیت غیرخصوصی آن را پذیرفته‌اند در حالی که این رساله نفت را به شکل یک منبع نه معدن دارای قابلیت مالکیت خصوصی می‌داند.

۲. انعطاف‌پذیری مالکیت منابع نفتی در فقه اسلامی - نویسندگان: سید نصرالله ابراهیمی - حسنا زاغری.

در این پژوهش دیدگاه‌های مختلف را نقل و برحسب نیاز ملی انتخاب یک دیدگاه را برای حاکمیت بیان می‌کند. اما این رساله در بیان قطعی برای مالکیت منابع نفتی برای بخش خصوصی است.

۳. مالکیت و مفهوم آن در قراردادهای نفتی - نویسنده: فرهاد ایرانپور.

در این پژوهش به بررسی وضعیت مالکیت شرکت خارجی نسبت به منطقه اکتشافی و استخراجی و نیز نسبت به منابع زیرزمینی نفت پرداخته است؛ ولی

در رساله در بیان مالکیت بخش خصوصی وطنی است و هرگونه تسلط اجانب را در نظام ولایی حرام می‌داند.

۴. رابطه مالکیت خصوصی بر منابع نفتی در فقه امامیه و حقوق آمریکا، پوریا راستگو خیایوی * دکتر قاسم خادم رضوی

قیاسی است بین مالکیت خصوصی نفت در ایران و ایالات متحده آمریکا اما ما در صدد اثبات این نوع مالکیت از منظر فقه امامیه هستیم.

۵. نفت در قراردادهای نفتی بین‌المللی از منظر حقوق خصوصی، عباس کاظمی نجف‌آبادی

این مقاله در صدد اثبات حاکم بودن قوانین کشورهای انگلیسی‌زبان بر همه قوانین کشورها است. به تعبیری قوانین آن کشورها بر حقوق مدنی ما که ناشی از فقه خصوصی است حاکم است ولی ما در صدد اثبات مالکیتی است که در جهان محترم شمرده می‌شود و حاکم بودن قوانین آن کشورها کنار می‌رود.

۶. بررسی محدودیت‌های حق بر مالکیت خصوصی از منظر حقوق عمومی

ایران

پایان‌نامه و مقاله

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه تبریز - دانشکده حقوق - ۱۳۹۲ -

[کارشناسی ارشد]

در این پایان‌نامه در صدد نفی مالکیت خصوصی است. مخصوصاً در هیدروکربن‌ها ... ولی این متن در صدد اثبات مالکیت خصوصی در هیدروکربن‌ها است.

۷. مالکیت معدن از منظر فقهای امامیه با رویکردی بر دیدگاه امام خمینی،

نیازی، کریم کوخایی زاده

در اینجا نویسنده تحلیل به معادن هیدروکربنی به صورت اموال عمومی نموده و مالکیت خصوصی را تضعیف نموده اما این متن در صدد تقویت مالکیت خصوصی هیدروکربن ها است.

۸. مالکیت نفت در قراردادهای نفتی بین المللی از منظر حقوق خصوصی، عباس کاظمی نجف آبادی، استادیار حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

در این مقاله مبحث مالکیت مطرح می شود و می گوید که مالکیت عمومی در قراردادها دچار چالش می شود و به نحوی مالکیت خصوصی را تقویت می کند ولی تمامی استدلال هایش حقوقی است در حالی که این طرح نامه از منظر فقه امامیه مالکیت خصوصی را در هیدروکربن ها تبیین می کند.

۹. مالکیت و مدیریت معادن نفت و گاز در فقه و قوانین ایران (مقاله علمی وزارت علوم)، نویسندگان: سید علی محمد یثربی، حبیب مجزوری

منبع: فقه و مبانی حقوق اسلامی سال پنجاهم پاییز و زمستان ۱۳۹۶ شماره ۲
در این مقاله با بیان انفال بودن معادن تقویت مالکیت خصوصی نموده است در حالی که این طرح بیان مالکیت خصوصی است در هیدروکربن ها.

۱۰. مطالعه تطبیقی نظریه های مالکیت بر نفت و گاز در فقه و حقوق ایران و آمریکا، کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

در این متن با بیان فرضیه های مالکیت نتوانسته از منظر فقهی آن را به سر انجام برساند ولی در این طرح مالکیت هیدروکربن ها را خصوصی نیز دانسته است.

جامعه آماری و گروه نمونه: (در صورت استفاده از شیوه‌های آماری و میدانی)
جامعه علمی اقتصادی و صنعتی ایران و کشورهای اوپک و غیر اوپک

۵. کاربرد نتایج تحقیق

بهره‌گیری از پژوهش حاضر در جهت ایجاد نرم‌افزار فکری و پردازش ذهنی اندیشمندان در جهت تغییر رویکردها در صنعت نفت از طریق تأثیرگذاری ایجابی مناسب و حذف رفتارهای فسادبرانگیز در این صنعت و همچنین کمیت حقوقی فقهی بانک مرکزی، شرکت ملی نفت، شرکت‌های پتروشیمی ایران، شرکت گاز ایران، وزارت سمت، وزارت اقتصاد، پژوهشگاه نفت، مؤسسه مطالعات انرژی و کل صنایع بالادستی و پایین دستی، و بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و کلیه نهادهای سازمان اقتصادی جهان اسلام، معاونت اقتصادی وزارت امور خارجه و کل اتحاد کارآفرینان سوئدنیان.

۶. ضرورت این انتخاب و انجام تحقیق

این یک فرایند تحقیق فقهی است که ثمره علمی آن تأثیر ثمره عملی در بودجه‌ریزی ملی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و به تبع آن ایجاد شرکت‌های دانش‌بنیان و تأثیر در سیاست‌های کلی و قوانین موضوعه.

۷. روش پژوهش

این پژوهش از روش توصیفی تحلیلی بهره‌می‌گیرد و از طریق اسناد نوشتاری، نرم‌افزارهای علمی، سامانه‌های رایانه‌ای و ... گردآوری اطلاعات صورت گرفته است.